

Zwierzęta gospodarskie w czynnej ochronie terenów cennych przyrodniczo

**Tomasz M. Gruszecki¹, Zygmunt Litwińczuk¹,
Andrzej Junkuszew¹, Krzysztof Patkowski¹,
Witold Chabuz¹, Mariusz Kulik²,
Monika Greguła-Kania¹**

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie,

¹Wydział Nauk o Zwierzętach i Biogospodarki,

Instytut Hodowli Zwierząt i Ochrony Bioróżnorodności;

²Wydział Rolniczy, Katedra Łąkarstwa i Kształtowania

Krajobrazu

Zapewnienie właściwego stanu siedlisk naturalnych jest obecnie jednym z najważniejszych zadań ochrony przyrody w Polsce, wynikającym z tzw. dyrektywy siedliskowej Unii Europejskiej (dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory; Dz.U. UE L 206/7). Stosując ekstensywny wypas owiec, bydła lub koni ras rodzimych można przywracać do stanu pierwotnego tereny cenne przyrodniczo i krajobrazowo, które uległy degradacji. Taka metoda czynnej ochrony środowiska przyrodniczego daje szansę na:

- zwiększenie bioróżnorodności siedlisk,
- ochronę zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich,
- odtwarzanie elementów krajobrazu rolniczego,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego regionów typowo rolniczych,
- zwiększenie atrakcyjności turystycznej terenów chronionych,
- podniesienie świadomości ekologicznej wśród miejscowej społeczności i turystów.

Stosowana w ostatnich latach mechaniczna wycinka drzew i krzewów, pojawiających się w wyniku niekontrolowanej sukcesji, nie należy do najbardziej efektywnych metod ochrony zarówno ze względów ekonomicznych, jak i organizacyjnych, z kolei brak działań prowadzi do dalszej nieuchronnej degradacji tych terenów.

Uwzględniając powyżej przytoczone argumenty, interdyscyplinarny zespół pracowników naukowych z Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie prowadzi od kilkunastu lat badania dotyczące szeroko rozumianych następstw wykorzystywania zwierząt gospodarskich do czynnej ochrony przyrody. Prace te realizowane są we współpracy z Regionalną Dyрекcją Ochrony Środowiska w Lublinie, kilkoma związkami hodowców owiec i bydła oraz innymi jednostkami zajmującymi się ochroną przy-

rody. Badania realizowane są na terenie województw: lubelskiego, świętokrzyskiego, małopolskiego, podkarpackiego i śląskiego.

Uzyskiwane wyniki wskazują, że w racjonalnej gospodarce pastwiskowej prowadzonej w cennych przyrodniczo siedliskach należy zachować optymalną obsadę zwierząt, uwzględniając potencjał produkcyjny zbiorowisk roślinnych, szczególnie na siedliskach z mało zadarnioną powierzchnią. W siedliskach takich wypas może być prowadzony w krótkich okresach, z obsadą zwierząt do 0,3 DJP/ha. Znaczna zawartość suchej masy w poroście, szczególnie na murawach kserotermicznych i nierówne zadarnienie są czynnikami utrudniającymi zwierzętom pobieranie masy pokarmowej (fot. IV str. okł.). Efektywny wypas zwierząt na tych terenach jest możliwy od początku sezonu (maj) do końca czerwca. Dalsze pastwiskowe użytkowanie tych obszarów wiąże się najczęściej z koniecznością stałego dokarmiania zwierząt, a czas przebywania na spasnanych kwaterach oraz obsada powinny być ściśle monitorowane, aby uniknąć niedożywienia oraz nadmiernego niszczenia runi.

Prowadzony w sposób kontrolowany wypas zwierząt daje możliwość rewitalizacji łąk i pastwisk w miejscach, gdzie wcześniej zaniechano ich użytkowania. O korzystnym oddziaływaniu wypasu na środowisko świadczy zwiększenie, na badanych powierzchniach, wskaźnika różnorodności Shannona, przy jednoczesnym zmniejszeniu pokrycia przez krzewy i rodzime gatunki ekspanzywne oraz martwą materię organiczną. W siedliskach objętych obserwacjami stwierdzono także zachowanie stałej liczby gatunków charakterystycznych dla muraw kserotermicznych i gatunków roślin storczykowatych oraz zwiększenie pokrycia przez niektóre gatunki, m.in. dziewięciśń popłocholistny (*Carlina onopordifolia*). Szczególnie istotną obserwacją jest stymulujący wpływ wypasu na odtwarzanie się muraw na odlogach, co jest niezwykle ważne dla środowiska. Potwierdzeniem korzystnego wpływu wypasu zwierząt na różnorodność flory jest także przewaga pojawiania się nowych gatunków nad ich zanikaniem. Wieloletnia analiza wpływu wypasu wykazała wzrost liczby gatunków ptaków na tych terenach i w ich otoczeniu, co ma istotne znaczenie w realizacji celu niniejszego projektu, tj. zwiększenia bioróżnorodności.

Tereny chronione, ze względu na bogaty i zróżnicowany skład gatunkowy runi, są doskonałym miejscem do produkcji wysokojakościowej żywności, co z pewnością stwarza możliwość obniżenia kosztów związanych z gospodarowaniem na tych obszarach. Potwierdzeniem są rezultaty badań dotyczących jakości mleka pozyskiwanego od zwierząt (krów, kóz i owiec) ras rodzimych żywionych w sposób tradycyjny. Mleko to odznacza się korzystniejszymi parametrami wymaganymi w przetwórstwie i jednocześnie wyższą zawartością substancji biologicznie czynnych (fot. 1-3). Wykorzystanie w chowie rodzimych ras ww. zwierząt daje szansę na otrzymanie wysokojakościowego produktu, który w diecie człowieka jest nie tylko źródłem pełnostrawnego białka, ale odznacza się również korzystnym profilem kwasów tłuszczowych, wykazując tym samym właściwości prozdrowotne. Mięso pozyskane od bydła rodzimych ras zawiera ponadto pożądaną z żywieniowego punktu widze-

Fot. 1. Sery z mleka krów białogrzbietych – „Sery z Majątku Rutka” (fot. M. Niedziółka)

Fot. 2. Ser z udziałem mleka krów rasy polskiej czerwonej – „Ser łuzniański” (fot. M. Niedziółka)

Fot. 3. Sery z mleka kóz karpackich (fot. M. Pasternak)

nia ilość składników mineralnych (Zn, Fe, Mg, Cu), uzupełniając w diecie pierwiastki niezbędne dla organizmu człowieka. Wysoka wartość odżywcza i prozdrowotne właściwości mięsa zwierząt ras lokalnych mogą odegrać zatem ważną rolę w profilaktyce chorób cywilizacyjnych, w tym przede wszystkim o podłożu dietozależnym.

Analiza jakości mięsa jagnięcego pozyskanego od zwierząt ras lokalnych wskazała na korzystny dla konsu-

menta skład chemiczny, a szczególnie profil kwasów tłuszczowych (fot. 4). Ocena efektów tuczu, jak i możliwości kulinarnego przetworzenia mięsa z owiec ras rodzimych wykazała, że praktycznie we wszystkich kategoriach oceny najwyższe przyznane zostały owcy uhruskiej. Zwierzęta tej rasy są utrzymywane jedynie na Lubelszczyźnie, w regionie typowo rolniczym, praktycznie pozbawionym przemysłu. W związku z tym uzyskane rezultaty mają niezwykłą wartość w kontekście stworzenia skutecznej promocji, a w konsekwencji zwiększenia możliwości sprzedaży surowca pochodzącego od owiec rasy uhruskiej, co niewątpliwie będzie miało wpływ na rozwój tego sektora produkcji na obszarze Lubelszczyzny.

Fot. 4. Udziec jagnięcy pieczony (fot. B. Borys)

Kolejnym istotnym elementem ściśle związanym z propozycją wykorzystania zwierząt w czynnej ochronie przyrody jest rozwój obszarów wiejskich. Należy zwrócić uwagę, że większość terenów przyrodniczo cennych znajduje się na obszarach, gdzie poziom życia ludności wiejskiej jest stosunkowo niski. Oczywiście związane jest to z wieloma czynnikami, wśród których najistotniejszy jest niekorzystny, z rolniczego punktu widzenia, teren do upraw. Rozwój tych obszarów wymaga, w wielu przypadkach, pogodzenia sprzecznych interesów zarządców parków narodowych i krajobrazowych oraz zamieszkujących te tereny rolników. Konieczne jest zaangażowanie całej społeczności, czyli wszystkich jej członków oraz instytucji, w tym samorządowych, funkcjonujących na danym obszarze. Należy również pamiętać o potrzebie włączania w programy ochrony tych terenów odwiedzających je turystów. Opracowanie instrumentów aktywizujących wymaga poznania potrzeb i oczekiwań interesariuszy wewnętrznych (członków społeczności lokalnej) i zewnętrznych (turystów). Wyniki badań wskazują, że respondenci zwracają uwagę przede wszystkim na dwie kategorie czynników, ważnych z perspektywy ochrony dziedzictwa obszarów cennych przyrodniczo. Z jednej strony są to działania aktywizujące spo-

teczność lokalną, z drugiej zaś działania zaostrzające przepisy prawa i skuteczność ich egzekwowania, przy czym tym pierwszym przyznaje się większe znaczenie. Wyniki badań wskazują również, że zmienną różnicującą ocenę skuteczności poszczególnych czynników jest świadomość walorów zamieszkiwanych obszarów. Należy podkreślić, że społeczność lokalna potrafi skutecznie wskazać problemy i zagrożenia, a także zwrócić uwagę na możliwości rozwoju „swojej małej ojczyzny”.

Analiza rezultatów badań prowadzonych przez interdyscyplinarny zespół, zaangażowany w realizację projektu, daje podstawę do sformułowania kilku wniosków i spostrzeżeń, które mogą być pomocne ludziom i organizacjom stanowiącym prawo o ochronie terenów przyrodniczo cennych:

- W ochronie terenów o szczególnym znaczeniu przyrodniczym najkorzystniejszym modelem wypasu, ze względu na stałą kontrolę runi pastwiskowej oraz zapewnienie dobrostanu, a także zabezpieczenie zwierząt przed drapieżnikami, jest wypas pod stałą kontrolą i nadzorem człowieka. W związku z tym w planowaniu przyszłych subwencji należy uwzględnić środki na dofinansowanie zatrudnienia pasterzy;

- Prawidłowa gospodarka na terenach przyrodniczo cennych wymaga stałego nadzoru eksperckiego, który będzie obejmował ustalenie liczby wypasanych zwierząt, zapewnienie im dobrostanu oraz dobór odpowiedniego gatunku i rasy zwierząt. Pomimo korzystnego wpływu wypasu zwierząt, należy na wypasanych tere-

nach prowadzić okresowo wycinkę pozostawionych przez zwierzęta drzew i krzewów;

- Wypas ogranicza rozprzestrzenianie się wielu gatunków inwazyjnych, w tym szczególnie groźnego barszczu Sosnowskiego. Należy jednak zweryfikować potrzeby realizacji wymagań rolno-środowiskowo-klimatycznych, w których nakazuje się opóźnienie koszenia i pozostawianie powierzchni niewykoszonych na obszarach, gdzie występuje barszcz Sosnowskiego oraz nawłóć;

- Ścisłe powiązanie programów wsparcia ochrony środowiska z utrzymaniem zwierząt trawożernych powinno być priorytetem sprzyjającym utrzymaniu różnorodności flory i fauny łąk oraz pastwisk;

- Produkty żywnościowe i surowce do ich wytworzenia pozyskane od zwierząt ras rodzimych/lokalnych, również tych wykorzystywanych do czynnej ochrony terenów cennych przyrodniczo, charakteryzują się wysokimi walorami smakowymi i odżywczymi o charakterze prozdrowotnym;

- Wprowadzenie zwierząt gospodarskich na tereny cenne przyrodniczo, w celu ich czynnej ochrony, sprzyja aktywizacji lokalnych społeczności i zwiększa atrakcyjność turystyczną tych obszarów.

Projekt *Kierunki wykorzystania oraz ochrona zasobów genetycznych zwierząt gospodarskich w warunkach zrównoważonego rozwoju* współfinansowany przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju w ramach Strategicznego programu badań naukowych i prac rozwojowych „Środowisko naturalne, rolnictwo i leśnictwo” – BIOSTRATEG2/297267/14/NCBR/2016.

Produkty regionalne tradycyjnie wędzone wyprodukowane z surowców pozyskiwanych od rodzimych ras zwierząt

Władysław Migdał¹, Marzena Zajac¹,
Maria Walczycka¹, Ewelina Węsierska¹,
Joanna Tkaczewska¹, Piotr Kulawik¹,
Łukasz Migdał²

¹Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Wydział Technologii Żywności, Katedra Przetwórstwa Produktów Zwierzęcych

²Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Wydział Hodowli i Biologii Zwierząt, Katedra Genetyki i Metod Doskonalenia Zwierząt

Zmęczenie nadmierną konsumpcją oraz przewaga na rynku wysoko przetworzonej żywności z dużym udziałem

dodatków chemicznych spowodowały, że konsumenci poszukują produktów naturalnych, tradycyjnych i preferują produkty pochodzące z Polski, z regionów w których mieszkają, z lokalnych rynków. Zachowanie konsumentów, którzy cenią produkty rodzime, krajowe i unikają zakupu produktów zagranicznych czy pochodzących spoza danego regionu nazwano etnocentryzmem konsumenckim lub patriotyzmem konsumenckim [22, 24]. Jednak pomiędzy patriotyzmem a etnocentryzmem konsumenckim jest pewna różnica – patriotyzm konsumencki to preferowanie produktu polskiego, wyprodukowanego przez polskiego producenta (nie zawsze z polskiego surowca, czego przykładem mogą być wędliny coraz częściej produkowane z importowanego surowca), natomiast etnocentryzm konsumencki opiera się na produkcie lokalnym, regionalnym i tradycyjnym. Pojęcia produkt tradycyjny, lokalny i regionalny są szeroko rozumiane i stosowane często w stosunku do produktów, które takimi nie są. Moda na produkty tradycyjne i ich popularność wśród konsumentów prowadzą do nadużyć po stronie producentów żywności i prób „doprecyzowania”, poprawiania definicji lub rozszerzenia definicji o „nową tradycję”. Zgodnie z Rozporządzeniem Rady (WE) nr 509/2006 z dnia 20 marca 2006 r. [21] w sprawie produktów rolnych i środków spożywczych będących gwarantowanymi tradycyjnymi specjalnościami, „tradycyjny” oznacza udokumentowany jako będący